

PROMÍTÁNÍ VE STAVOVSKÉM DIVADLE (1907–1918)

Jiří Hilmera

Loňského roku na podzim jsme si připomněli sté výročí vzniku prvního stálého kina v Praze – známého Ponrepova Divadla živých fotografií v domě U modré štiky v Karlově ulici proti Klementinu. Už předtím ovšem proběhla řada příležitostných promítání v improvizovaných podmínkách – v Praze i jinde u nás. Jedna událost z jara onoho roku 1907 však přece jen zaslouží zvláštní pozornost, a to jak pro výjimečnost lokality, tak proto, že na ni později navázal pravidelný sled kinematografických představení. Dne 20. března 1907 se totiž konaly ve Stavovském divadle (tehdejším Německém zemském) „Elektro-fototechnické projekční hry – Vědecké produkce pro žáky a rodiny“, sestavené O. Ergmannem, „elektro-fototechnikem“. ¹⁾ Pod titulem KŘÍŽEM KRÁŽEM PŘES ZEMĚ I MOŘE byly předvedeny záběry ze Švýcarska, Německa, Rakouska, Itálie nebo Egypta, výbuch Vesuvu a pamětihodnosti Říma. Další oddíl připomenul životy a tvorbu slavných básníků a komponistů – mj. ve výjevech ze Schillerových dramat *Wilhelm Tell* a *Maria Stuart*. Následovaly DIVY HVĚZDNÉHO NEBE, pohled na zemi a lidi pod půlnočním sluncem, ukázky mikroskopických preparátů i detailní záběry hmyzu, a vše uzavřelo HUMORISTICKÉ POTPOURI. ²⁾

Pak nastala pětiletá přestávka, ale 25. září 1912 začala ve Stavovském divadle pravidelná řada filmových představení. Hrál se od podzimu do jara vždy ve středu, a to od dvou hodin či půl třetí, od půl páté a půl osmé. Cyklus nesl titul „Lidové světelné hry – Vědecká filmová představení“ (Volkstümliche Lichtspiele – Wissenschaftliche kinematographische Vorstellungen).

-
- 1) Text článku se opírá o údaje z cedulí, uložených v divadelním oddělení Národního muzea v Praze.
2) Názvy jednotlivých složek kinematografických představení (zvláště nonfikčních) byly na citovaných divadelních cedulích psány často s malým počátečním písmenem a měly paušální formu, což odpovídalo dobové praxi: tytéž filmy bývaly uváděny pod různými tituly a stávaly se součástí různých kombinací. Z hlediska obchodního i z hlediska diváků tyto tituly přesto názvový charakter měly, a proto – i z praktických důvodů – volíme gramatickou a grafickou úpravu běžnou pro značení standardních filmových názvů (pozn. red.).

Promítaly se zase naučné filmy s přírodovědnou, zeměpisnou i kulturně historickou tematikou – tak zahajovací představení připomnělo narozeniny básníka Theodora Körnera řadou obrazů z jeho mládí, studentských let a sňatku, ukázalo ho jako dramatického autora i bojovníka za svobodu. Některé snímky z přírody byly i barevné – tj. políčko po políčku ručně kolorované (JARNÍ KVĚTY, SÝKORKY). Hodně pozornosti se věnovalo moři a životu v něm, teoreticky zaměřené byly snímky TVORBA KRYSTALŮ nebo VODA A JEJÍ SKUPENSTVÍ. – Zeměpisné snímky ukázaly jihofrancouzské propasti, pobřeží Nového Zélandu nebo Niagarské vodopády, dobrodružný pohled nabízela reportáž o Scottově výpravě na Novou Zemi s lovem tuleňů a tučňáků mezi ledovci, podobně jako lov sobů v Norsku. – Předvedena byla práce hrnčírů na Borneu, afrických lovců slonoviny, hledačů drahokamů a zlata na Madagaskaru, arabské slavnosti v Alžírsku. Některé snímky odrážely ovšem také vztah Evropanů a evropských mocností k dalekým krajům a jejich obyvatelům: POKROKY CIVILIZACE V NĚMECKÉ VÝCHODNÍ AFRICE nebo BOJ S INDIÁNY.

Pozornost se věnovala technice a průmyslu: ZKAPALŇOVÁNÍ VZDUCHU; POŽÁRY A JEJICH ZVLÁDÁNÍ; DONĚCKÉ ŽELEZÁRNY; VÝROBA PSACÍHO STROJE; a zase dramaticky – KATASTROFA AMERICKÉ VZDUCHOLODI V ARCONU. – Z vojenské oblasti se opakovaně referovalo o událostech současné balkánské války, ale ve zpětném pohledu se připomněla i německo-francouzská válka z let 1870–1871. Diváci viděli spuštění prvního rakouského dreadnoughtu (těžké obrněné lodi) na vodu, manévry francouzského dělostřelectva nebo ženistů při stavbě pontonového mostu, činnost amerického námořnictva (včetně zábavy a sportu na palubě). – Idylické byly ovšem snímky o kulturních a přírodních památkách: francouzské zámky a krajiny, krásy naší vlasti, hrady v Čechách; a zejména potom záznam z holdování dětí císaři. – Z oblasti sportu se na pokračování promítaly záběry z letních olympijských her ve Stockholmu, automobilové závody v Dieppe, zimní sporty ve Švýcarsku i činnost chlapecké organizace „Pfadfinder“, což byla německá obdoba skautského hnutí.

Hrané filmy se obracely do historie: Proběhl pětidílný cyklus o Karlu Velikém, z napoleonské doby čerpaly náměty snímky NAPOLEONOVA STRÁŽ, trojdílná KRÁLOVNA LOUISA a NAPOLEONŮV ÚSTUP Z RUSKA. Pořady zakončovaly pohádky (např. PALEČEK, ZÁZRAČNÁ RYBKA aj.) nebo humoresky, v nichž např. herec André Deed vytvořil komickou postavu jménem Lehmann (NEŠTASTNÝ PODMOŘSKÝ VÝZKUMNÍK, KRÁL BOXU); KOUZELNÝ BAZAR se ohlašoval jako veselý trikový film.

Programová skladba sezony 1913/14 byla obdobná jako předchozího roku, některé tituly se i opakovaly. Mezi cestopisnými znamenala novinku CESTA KOLEM SVĚTA V 50 DNECH, kterou „kinematograficky předvedl“ a slovem doprovodil výzkumný cestovatel nadporučík Reinelt a která v promítnutých dílech vedla z Marseille přes Aden a Kalkatu do Šanghaje. Mezi snímky památek byla architektura zámku Hluboké oživena záběry z podzimního honu v přilehlém revíru. V přírodní tematice byl novinkou LES, CO V NĚM ŽIJE A CO SE Z NĚHO STANE. Vedle opakovaných tří dílů KRÁLOVNY LOUISY vidělo obecenstvo nově ŽIVOT JANY Z ARKU. Nová byla lékařská tematika – jeden ze dvou snímků byl věnován výzkumu tuberkulózy.

Sezona 1914/15 začala už po vypuknutí první světové války, a tak je přirozené, že programy souvisle uváděly snímky z válčišť. Nové přitom bylo, že kromě filmových

reportáží se zařazovaly i (zčásti kolorovanými) diapozitivy provázené přednášky na vybraná témata – „Moderní podmořské zbraně“, popisy bojišť v Belgii, Francii a Východním Prusku. – Není přitom nezajímavé všimnout si, jak – či nakolik – na vzniklou válečnou situaci reagovala pražská německá divadla svým repertoárem. V Novém německém divadle (s nímž mělo Stavovské divadlo společnou správu a sloužilo mu vlastně jako druhotná scéna) se v září 1914 konal dvakrát po sobě „Vlastenecký večer“, v němž mezi řadou dalších čísel měly vyloženě bojovný charakter jen sbory na slova Theodora Körnera. Celý večer přitom uváděla Weberova „Jásavá ouvertura“, která ovšem vrcholí v autentické verzi (pro danou situaci paradoxně) širokou citací písně „Rule, Britannia“ – že by se pro tu příležitost coda radikálně zkrátila? V prosinci se pak konaly dva večery ve prospěch pražské pobočky válečného podpůrného úřadu. Vyloženě propagandistický charakter tu měl jen prolog, v němž vystupovaly alegorické postavy Austrie a Germanie a který vrcholil živým obrazem, oslavujícím císaře. Pak tu konečně proběhlo několik večerů, v nichž Schillerův *Valdštyňův tábor* doplňovala baletní pantomima „Rakouské pochody“ s hudbou Josefa Bayera; to ovšem byla obě již dříve zavedená repertoární čísla – nakolik měla a skutečně v nové situaci vyzněla aktualizovaně, to můžeme jen hádat. Jinak však: divadla po celou dobu především hleděla, aby svému obecenstvu poskytovala dobré umění i dobrou zábavu. Až zase koncem února 1916 (shodou okolností ve dnech rozpoutávající se zničující verdunské bitvy) uzavřela zájezdová skupina mnichovského herce Konrada Drehera své pražské hostování večerem „čtyř válečných jednoaktovek“ – dílem oslavujících německé bojovníky, ale i ironizujících hospodské „válčení“ nebo citově líčících vojenskou Vánoce v poli ve scéně Ludwiga Thomy s hudbou Engelberta Humperdincka.

Náročné záměry (nevíme, s jakým výsledkem) sledovaly v „Lidových světelných hrách“ některé hrané filmy. Objevil se výňatek z *Loupežníků* Friedricha Schillera, o Schillerův text se patrně opíralo i OSVOBOZENÍ ŠVÝCARSKA A POVĚST O WILHELMU TELLOVI s Karlem Kienlechnerem v titulní roli a Fritzem Feherem jako Geßlerem – tohoto herce vidělo pražské divadelní obcenstvo o dva roky později jako Ferdinanda při hostování v *Úkladech a lásce*. Byly provedeny LEGENDA O SVATÉ ALŽBĚTĚ, PÁD TROJE, BLUDNÁ CESTA ŘECKÉHO HRDINY ODYSSEA PŘI JEHO NÁVRATU NA ITHAKU, ROBINSON CRUSOE nebo KOLUMBUS, ANEB OBJEVENÍ AMERIKY.

Vedle DOBRODRUŽNÉ CESTY DO INDIE PŘES DIVOKÝ KURDISTAN shlédli diváci idylickou PRAHU V ZIMĚ nebo PLAVBU PO DUNAJI Z PASOVA, poučili se o výrobě mýdla, přibýly nové grotesky o přehorlivých i mstivých sluzích, mezi pohádkami byla známá PERNÍKOVÁ CHALOUPKA („Hänsel und Gretl“).

Také v další sezoně 1915/16 pokračovaly diapozitivy provázené přednášky o válečných událostech. Tak nadporučík Hans Kauders líčil svých dvanáct měsíců v ruském zajetí – a jestliže byt jen značná část z předvedené stovky diapozitivů pocházela autenticky z této doby, muselo to být docela fešácké zajetí. O znovudobytí Haliče hovořil poručík Rudolf Gnevkow-Blume z válečného tiskového stanu vrchního armádního velitelství, a svá slova doprovodil mnoha diapozitivy podle kreseb tamtéž přiděleného umělce Hugona von Bouvard. Jakýsi pan Georg Ergmann zplodil pořad „Tak vítězíme“, který slovy doprovodil vídeňský školní direktor Oskar Staudingl. Byl to „velký patriotický filmový obraz ve čtyřech oddílech: RUDOLF VON HABSBURG – ANDREAS HOFER

[připomeňme: vídeňskou diplomacií zrazený hrdina protinapoleonského odporu] – VELKÁ DOBA 1813 – NAŠI HRDINOVÉ V POLI.

Značně trapným způsobem byla „Lidovým světelným hrám“ určená doba vyplněna 8. března 1916: Nejprve tu byla provedena „velká patriotická činohra DÍK VÁLEČNÉ VDOVY“, v níž účinkovali Její Excellence hraběnka Coudenhove-Taaffe, Její Jasnost kněžna Anna Berta von Lobkowitz (obojí citáty), polní maršál von Lukas a další dámy a pánové z pražské společnosti. Ve druhé části programu promluvil již známý por. Gnevkow-Blume o válce v Itálii v přednášce, provázené diapozitivy podle kreseb umělců, přidělených k válečnému tiskovému stanu. – Připomeňme však: Vlastní repertoár divadel se nadále řídil svým dávno v míru zavedeným pořádkem.

Přednáška s diapozitivy pokryla také oblast historie – univerzitní profesor Ottokar Weber promluvil o době Marie Theresie se zvláštním zřetelem k výtvarným památkám Vídně, Schönbrunnu, Innsbrucku, Salzburku a Prahy. Vedle tří cestopisných filmů měl profesor Georg Müller z vídeňského osvětového spolku Kosmos dvě diapozitivy provázené přednášky – o Tyrolsku a Dolomitech a o nových rakouských železnicích v Alpách. Z dalších oborů byly krátké filmy věnovány spavé nemoci, bavlnářskému průmyslu a zpracování diamantů, idylickou náladu Vídně navozoval snímek JOHANN STRAUSS NA KRÁSNÉM MODRÉM DUNAJI. Nechyběly obvyklé závěrečné grotesky, ale za celou sezonu nezaznamenáváme vážný hraný film.

Tak tomu bylo také v následujících sezonách, kdy i kratší naučné filmy ustupovaly větším odborným přednáškám s diapozitivy nebo obdobně koncipovaným literárním pořadům. Vystoupil opět vídeňský profesor Müller s přednáškami o Sedmihradsku, Bosně a Hercegovině i dobývání severního a jižního pólu. Jiné cestopisné přednášky volily svá témata v souvislosti s válečnými událostmi. V medicínském sektoru přednášel Dr. Robert Marschner z pražské vojenské nemocnice příznačně o péči o invalidy. Diváci viděli znovu krásy Schönbrunnu na pětadevadesáti „skvostně kolorovaných“ diapozitivech. Paní Charlotte Riffat-Bey z Konstantinopole vyprávěla odpoledne dětem s průvodem diapozitivů turecké pohádky, večer se pak dospělí diváci poučili slovem i obrazem o životě v harému. Autor knih pro mládež Franz Robert Hannesen, pro dětské obecenstvo „Strýček Franz“, měl svá diapozitivy provázená vystoupení na jaře 1917 a znovu na začátku další zimní sezony. Berlínský Dr. Alfred Koeppen oživil svou přednášku „Wilhelm Busch, mistr humoru a satiry“ nejen diapozitivy, ale za doprovodu loutny i přednesem písní na Buschova slova. – Válečná témata se ovšem stále vracela, a celý šestiletý sled „Lidových světelných her“ uzavřela 27. května 1918 přednáška fregatního kapitána Negera o plavbách a akcích pomocného křižníku „Wolf“.

* * *

Myšlenka a realizace „světelných her“ ve Stavovském divadle se jeví ve zpětném hodnocení jako akce značně rozporná. Už po technické stránce: převyšovaný interiér staré budovy byl pro filmové promítání nevhodný, a celá myšlenka stále problematičtější v době, kdy v pražském centru i na předměstích rychle vznikaly kvalitní promítací sály. Viděli jsme také, že organizátorům her se nepodařilo udržet původní dramaturgickou

konceptu. Ortodoxní divadelníci spatřovali také v propůjčování divadelního sálu ke kinematografickým účelům cosi deklasujícího – a čeští činitelé použili i tohoto argumentu ve sporech o připojení Stavovského divadla k českému Národnímu. Tomu čelil ředitel německého divadla Leopold Kramer poukazem, že vzhledem k důležitosti Stavovského divadla pro chod pražského německého divadelnictví odmítli žádost osvětového spolku Urania o obnovu naučných filmových představení ve Stavovském (které bylo za Kramerova ředitelování od roku 1918 využíváno skutečně výrazně bohatěji než v předchozích třech desetiletích).

Je ovšem na místě chápat snahy německé menšiny v Praze mít zde mezi množstvím obecně přístupných kin také vlastní biograf. Tyto snahy se naplnily záhy v listopadu 1921 otevřením kina Sanssouci (později Kapitol) v tehdejším Německém studentském domově (dnešní Opletalova ulice č. 38/1663) podle plánů Ferdinanda Rudolfa. R. 1923 adaptoval stavitel Antonín Möse na biograf původní zahradní sál v osvětovém domě Urania Německého řemeslnického sdružení ve Smečkách č. 22/592 a v letech 1932–1933 si Urania postavila v Klimentské ul. č. 4/1205 podle projektu významného architekta Josefa Záscheho nový dům, vybavený i moderně řešeným kinosálem.

PhDr. Jiří Hilmera, CSc. (1925)

Vystudoval dějiny umění a hudební vědu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1945–1950).

Zabýval se architekturou baroka, později zejména scénografií a divadelní architekturou.

Před odchodem do důchodu pracoval v Divadelním oddělení Národního muzea v Praze.

(Adresa: hilmera@seznam.cz)

SUMMARY

SCREENINGS IN THE ESTATES THEATRE (1907–1918)

Jiří Hilmera

Last autumn we commemorated the 100th anniversary of the first permanent cinema in Prague – the famous Ponrepo Theatre of “living photographs,” located in the house known as the Blue Pike (U modré štiky) in Karlova street opposite the Clementinum. Before that time, of course, there had been a number of occasional screenings under improvised conditions – in Prague and elsewhere in the country. One event which took place in the spring of the same year, 1907, does deserve particular attention, however, both for its exceptional location, and for the fact that it was subsequently followed by a regular series of cinematographic performances.

On 20 March 1907 the Estates Theatre in Prague (Stavovské divadlo, at that time the Royal Provincial German Theatre) hosted an event known as “Electro-phototechnical projection plays – Scientific productions for pupils and families.” It was here that, for the first time in Prague in a “traditional” theatre, shots were shown of Switzerland, Germany, Austria, Italy or Egypt, the eruption of Vesuvius and the sights of Rome, among others.

This text describes in detail other similar events organised in this theatre during the years 1907 to 1918. In retrospect, the idea and production of “light plays” at the Estates Theatre appear contradictory to a large extent, even for the technical aspects alone: the superelevated interior of the old building was unsuitable for film projections, and the idea itself became increasingly problematic at a time when high-quality screening halls rapidly started appearing in the centre of Prague and in the city’s suburbs. The organisers of these “light plays” were unable to maintain the original dramaturgical conception. Moreover, orthodox theatre-goers and stage professionals saw something degrading in the idea of using a theatre for cinematographic purposes – and Czech officials also put forward this argument in disputes about joining the Estates Theatre to the Czech National Theatre.

Translated by Karolina Hughes